

**IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA IJTIMOIY
QO'LLAB-QUVVATLASH XARAJATLARI**

**Tursunov Diyorbek,
Niyozov Behzod,
Rasulov Doston**

TDIU “Moliya fakulteti” MMT-94 guruh talabalari

Annotatsiya: Mamlakat aholisini ijtimoiy himoya qilishda shu mamlakatda tarkib topgan pensiya ta'minoti muhim o'rinnegallaydi. Pensiya ta'minoti tizimi jamiyatning turli ijtimoiy qatlamlarining manfaatlarini qondirish uchun mo'ljallangan, iqtisodiy, ijtimoiy va huquqiy institutlarni birlashtiruvchi murakkab tizim hisoblanadi. Bu tizimning muvaffaqiyati esa uning moliyaviy resurslar bilan ta'minlanganlik darajasiga, pensiya ta'minoti tizimining moliyaviy manbalari mustahkamligiga ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy xarajat, davlat byudjeti, aholining ijtimoiy toifalanishi, ijtimoiy qatlam, ijtimoiy shartnoma.

Milliy iqtisodiyotni isloq qilish borasida tashqi savdo, soliq va moliva siyosatini liberallashtirish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va xususiy mulk daxlsizligini kafolatlash, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini chuqr qayta ishlashni tashkil etish hamda hududlarni jadal rivojlantirishni ta'minlash bo'yicha ta'sirchan choralar ko'rildi.

Fuqarolarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish va kambag'allikni qisqartirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilanib, aholini yangi ish o'rinnari va kafolatli daromad manbai, malakali tibbiy va ta'lim xizmatlari, munosib yashash sharoitlari bilan ta'minlash sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarildi.

So'nggi besh yillik islohotlarning natijasida mamlakatimizda Yangi O'zbekistonni barpo etishning zarur siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-ma'rifiy asoslari yaratildi.

Mamlakatimizni 2017 — 2021-yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi doirasida o'tgan davr mobaynida davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan isloq etishga qaratilgan 300 ga yaqin qonun, 4 mingdan ziyod O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari qabul qilindi.

Shuningdek, inson huquqlarini ta'minlash, davlat organlarining hisobdorligi va ochiqligini kuchaytirish hamda fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalarining roli, aholi va jamoat birlashmalarining siyosiy faolligini oshirish bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirildi. 2022 — 2026 yillarga mo'ljallangan "Yangi

O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi¹ ning 54-maqсадида Pensiya ta'mиноти тизимини тақомиллаштириш, fuqarolarning pensiya miqdorlari mamlakatning iqtisodiy ko'rsatkichlariga muvofiq izchil oshib borishini ta'minlash, xalqaro tamoyil va standartlarga muvofiq ko'p bosqichli va davlat tomonidan kafolatlangan pensiya ta'mиноти тизимини жориј qilish, fuqarolardan ortiqcha hujjatlar talab qilmasdan idoralararo elektron ma'lumot almashinuvni asosida pensiya tayinlash тизимига о'tish haqida keltirilgan.

Xorijiy mamlakatlar amaliyotidagi ijtimoiy himoya va pensiya tizimlari²

I-jadval

Skandinaviya tizimi	Bismark tizimi	Beveridj tizimi
Asosiy tamoyillari		
Mamlakatda yashovchi barcha fuqarolar ijtimoiy ta'minlanish huquqiga ega.	Jamiyat a'zolariga ijtimoiy ta'minot uchun zarur daromadni topishga imkoniyat beriladi.	Ayrim holatlarga (kasallik, homiladorlik va tug'ish, pensiya Yoshi, o'lim) fuqarolarijtimoiy sug'urta bilan qamrab olinadi
	Asosiy maqsadi	
Mamlakatda to'liq bandlikka erishishda davlat mas'uliyatini o'z zimmasiga oladi.	Mamlakatda fuqarolarning daromadlarini himoya qilishni davlat o'z zimmasiga oladi.	Mamlakatda fuqarolarning minimal darajadagi daromadlarini himoya qilishni davlat o'z zimmasiga oladi.

O'zbekistonda davlat pensiya ta'mиноти тизимida davlat pensiyalari pensiya yoshiga yetgan jismoniy shaxslarga (yoshga doir pensiya), nogironlik bo'yicha va boquvchisini yo`qotish bo'yicha tayinlanadi. Bir vaqtning o'zida, shu o'rinda pensiya tizimining mamlakat miqyosidagi umumiyligi moliyaviy taqsimot munosabatlarining mahsuli ekanligi ham e'tibordan chetda qolmasligi lozim. Shuningdek, pensiya tizimi o`zida katta ijtimoiy yukni ham mujassam etadi. Uning mablag`lari xo`jalik yurituvchi barcha subyektlarning, ya'ni korxonalar, tashkilotlar, muassasalar, firmalar, uy xo`jaliklari va davlat korxonalarining daromadlarini qayta taqsimlash jarayonida tarkib topadi. Shuni ham alohida ta'kidlash lozimki, pensiya tizimi har bir mamlakatda shu mamlakat aholisini ijtimoiy himoya qilishning muhim komponenti hisoblanadi. Bu tizim faol mehnatga layoqatli aholi qatlami bilan o'zining qarilik yoshiga ko`ra boshqa ishslash salohiyatiga ega bo`lmagan, lekin oldin sug'urta badallarini to`lash orqali pensiya yoshidagilarni qo'llabquvvatlagan aholi qatlami o`rtasidagi ijtimoiy shartnomaga asoslangan. Ana shunga qarab turib pensiya tizimining quyidagi funksiyalarini aniqlashimiz mumkin:

- qarilik vaqtida aholini qashshoqlikdan himoya qilish;
- mehnat faoliyatiga yakun yasalgandan so`ng kafolatlangan daromadni taqdim etish;

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son

² <https://doi.org/10.5281/zenodo.7974749>

-inflatsiya natijasida aholi turmush darajasining kelgusida pasayishidan ana shu daromadni himoya qilish.

Xo`jalik yurituvchi subyektlar va fuqarolarning majburiy va ixtiyoriy sug`urta badallari, davlatning moliyaviy ishtiroki asosida shakllanuvchi va ma'lum bir ijtimoiy tavakkalchilikka muvofiq sug`urtalangan aholi qatlamlariga sug`urta to`lovlarini amalga oshirish va ularni ijtimoiy himoyalash uchun mo`ljallangan mustaqil pul jamg`armalariga pensiya jamg`armasi deyiladi.

Номинатнига	Индекс	2023-й жартия		2022-й жартия		2021-й жартия	
		Бошкада сумма	Сумма нисбети	Бошкада сумма	Сумма нисбети	Бошкада сумма	Сумма нисбети
1. Бозилини таъминланганни сизимидига нисбатлантирилган	2 841 944	10 000,0	3 788 253	10 007,1	3 642 046	10 007	
2. Кирдемалашинистон Республикаси нига Кирдемалашинистоннига бериладиган жадидий нисбати	17 994	17,4	24 150	18,2	24 150	19	
3. Волонтерлик нигарманин нафасини	306 434	2 012,8	323 965	2 040,0	343 496	2 004	
4. Ваке таъминандиган тўлони бериладиган тўлони	901 000	407,8	904 000	556,4	920 000	600	
5. Айтима таъминандиган учун учун ишимдиган бериладиган жадидий нисбати	68 253	107,1	90 820	141,8	84 107	93,5	
6. Ахтарда бўлсан иш стажига язб бўлганин нисбати иш номи- роналиги бўлсан нисбати нисбатидан	1 443 327	609,4	214 059	1 470,9	238 000	1 603	
7. Даёғи учун тўланадиган нисбати	181 228	205,1	166 000	218,6	170 000	210	
8. Етиме бўсаллар ва оғиз-сана нисбатидан жадидига бўлсан бўсалларни ўй-жизн очиш нисбати	757	0,0	461	5,7,0	678	0,0	

2-jadval. Ijtimoiy nafaqa oluvchilar va ularga xarajatlar³

P

e

Bugungi kunda aholi turmush darajasini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar izchilligini ta'minlash, fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish va moddiy qo'llab-quvvatlash, ularning daromadlarini inflatsiya darajasiga qarab indeksatsiyalab borish hamda tegishli ijtimoiy to'lovlar miqdorining minimal iste'mol xarajatlari qiymatidan kam bo'lmasligini ta'minlash maqsadida hukumatimiz tomonidan turli xil chora-tadbirlar ishlab chiqilmoqda. Xususan, 2024-yil 1-apreldan boshlab yoshga doir, nogironlik va boquvchisini yo'qotganlik pensiyalari miqdori 7 foizga oshirildi. Pensiyani hisoblashning bazaviy miqdori — oyiga 347 000 so'm; yoshga doir eng kam pensiya miqdori — oyiga 677 000 so'm; nogironlik pensiyalari, jumladan ish staji to'liq bo'lмаган chog'dagi nogironlik pensiyasining eng kam miqdori — oyiga 698 000 so'm; mehnatga layoqatsiz fuqarolarga beriladigan nogironlik nafaqasi va bolalikdan nogironligi bo'lgan shaxslarga beriladigan nafaqa miqdori — oyiga 747 000 so'm; belgilangan yoshga doir eng kam pensiya miqdoridan 725 000 so'mgacha, pensiya oluvchilarning yoshga doir pensiyalari miqdori — oyiga 725 000 so'm etib belgilandi. Pensiyalar va ijtimoiy nafaqlarini minimal iste'mol xarajatlari qiymatidan kam bo'lмаган miqdorlarda belgilash maqsadida zarur ish stajiga ega bo'lмаган keksa yoshdagи fuqarolarga beriladigan nafaqa miqdori — oyiga 535 000 so'm; ish staji to'liq n

³ <https://www.imv.uz/>

bo‘lмаган чоғ‘даги ўюшга доир пенсиyaning eng kam miqdori qo‘shimcha to‘lovnii hisobga olgan holda — oyiga 535 000 so‘m; boquvchisini yo‘qotganlik nafaqasi oluvchilarning bir nafar mehnatga qobiliyatsiz oila a’zosi uchun nafaqa miqdori — oyiga 535 000 so‘m etib belgilandi va keyingi har bir mehnatga qobiliyatsiz oila a’zosi uchun — 198 000 so‘mdan qo‘shildi.⁴

Hozirgi vaqtida umumiy pensiya va nafaqa oluvchilar jami soni 4100854 ni tashkil etmoqda. Shuningdek, nogironlik uchun 402797 nafar, ўюшга доир esa 3017362 qamrab olmoqda.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, mamlakatimizda shakllangan va amalda bo‘lgan pensiya ta’mnoti tizimi mamlakatimiz fuqarolarining ijtimoiy ta’mnot bo‘yicha huquq va manfaatlarini har tomonlama inobatga olgan holda shakllantirilgan. Pensiya va nafaqlar maksimal darajada fuqarolarning ijtimoiy himoyasiga yo‘naltirilganligi bilan xarakterlanadi.

Pensiyalarni tayinlash, hisoblash va to‘lash har bir fuqaroning pensiya ishiga yakka tartibda individual tarzda yondashishni talab etadi. Pensiyalarning bor-yo‘g‘i uch turi mavjudligi bilan birga, ular har biri bo‘yicha keng tarkibdagi imtiyozlar tizimi mavjudligi bilan xarakterlanadi.

Pensiya jamg‘armasiga bir tomondan mamlakat moliya tizimidagi aniq maqsadlarga mo‘ljallangan davlatning budgetdan tashqari maqsadli jamg‘armasi sifatida qaralsa, ikkinchi tomondan “pensiyalar, ijtimoiy nafaqlar, kompensatsiya to‘lovlarini va boshqa to‘lovlarni tayinlashni, moliyalashtirishni, hisobga olishni va ularning to‘lanishi monitoringini olib borishni, ushbu maqsadlarga yo‘naltiriladigan maqsadli moliyaviy resurslarni jamlashni, shuningdek tibbiy-mehnat ekspertizasi xizmatlari faoliyatini tashkil etishni amalga oshirish” bo‘yicha vazifalar va funktsiyalarni bajarish zimmasiga yuklatilgan maxsus vakolatli davlat ijroiya organi, pensiya ta’mnotining institutsional tuzilmasi sifatida qarash kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. TS Malikov, O Olimjonov. Moliya. - O‘quv qo ‘llanma. Toshkent: Iqtisod-moliya, 2018
2. Malikov T, Haydarov N. Budjet daromadlari va xarajatlari. O‘quv qo ‘llanma, Toshkent:“IQTISOD-MOLIYA. 2007.
3. Malikov TS. Byudjet-soliq siyosati. T.:“Iqtisod-moliya. 2019.
4. Malikov T, Haydarov N. Budjet: tizimi, tuzilmasi, jarayoni. O‘quv qo‘llanma, Toshkent “IQTISOD-MOLIYA. 2008.
5. У Ўреков. Маҳаллий бюджетлар мустакиллигини оширишнинг устувор йўналишлари- Science and Education, 2022
6. У Ўреков, Д Ускенбаева. Ўзбекистонда ташабbusli бюджетни жорий этишнинг ташкилий-ҳукуқий асослари - Science and Education, 2022

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 29-apreldagi PF-128-son Farmoni

7. Ўроқов У, Иргашев И, Ғайбуллаев О. Фуқаролар иштирокидаги маҳаллий бюджет. 2022
8. Ўроқов УЮ. Маҳаллий бюджетлар шаффоғлиги ва очиқлигини таъминлашнинг устувор йўналишлари. Бизнес-Эксперт журнали. 2020;4.
9. Ўроқов У. Маҳаллий бюджетлар молиявий барқарорлигини белгиловчи кўрсаткичлар. 2020
10. Ўроқов У. Маҳаллий бюджетлар даромад базасини кенгайтириш масалалари. Республика ўқув юртлараро конференция тўплами. ТМИ-2009 йил (Vol. 18).
11. Ўроқов У. Маҳаллий бюджетлар молиявий мустақилигини оширишнинг замонавий муаммолари. Халқаро илмий-амалий анжуман материаллари тўплами. ТМИ 2022 йил.
12. У Ўроқов. Маҳаллий бюджетлар молиявий мустақиллигини оширишнинг ҳуқуқий асослари.- Science and Education, 2023
13. G‘aybullayev O, O‘roqov U. O‘zbekiston Respublikasida budjet tizimi va jarayoni. O‘quv qo ‘llanma. T.: Baktriapress. 2016;168.
14. Xaydarov N. Soliqlar va soliqqa tortish masalalari. O‘quv qo’llanma. Toshkent: Akademiya. 2007.
15. Хайдаров НХ. Маҳаллий бюджетлар: муаммо ва инновацион ечимлар. Ўзбекистон статистика ахборотномаси” илмий электрон журнали. 2020.
16. Хайдаров Н. Доходы местных бюджетов и пути их укрепления.“Молия” илмий журнали. 2022.
17. Хайдаров Н. Маҳаллий бюджетларнинг даромад манбалари. халқаро илмий-амалий конференция 2022.
18. Хайдаров Н. Маҳаллий бюджетлар даромадини барқарорлаштириш йўллари. халқаро илмий-амалий конференция мақолалар тўплами (Vol. 2022).
19. O‘roqov U. Y., qizi Rahimova N. J. Investitsiyalarni jalb qilishda qulay investitsiya muhitining ahamiyati //RESEARCH AND EDUCATION. – 2022. – Т. 1. – №. 3. – С. 229-239.
20. Dilmurod o’g’li, Fayzullayev Abdusamad, and Rahimova Nozimaxon Jahongirovna. "O’ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHI VA ATROF-MUHITGA TA’SIRI." International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING 5.1 (2024): 19-23.
21. Vohidjonovich B. N., Jahongirovna R. N. RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLARDA KAMBAG’ALLIK MUAMMOSI //ILM-FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 20-21.
22. Rahimova N. et al. Davlat xaridi munosabatlarining subyektlari //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 12. – С. 934-940.
23. Gulshoda B., Nozimaxon R. IQTISODIYOTNI MODERNIZATSİYALASH SHAROITIDA BYUDJET-SOLIQ TİZIMINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO’NALISHLARI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 44. – №. 2. – С. 178-183.